

**O'ZBEKISTONDA 1920-1950-YILLARDA IJTIMOY-IQTISODIY
O'ZGARISHLAR (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)**

Egamurodov Fazliddin Bahodir o'g'li

Termiz davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda, xususan, Surxondaryo viloyatida 1920–1950-yillar oralig'ida yuz bergan ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlar tahlil qilinadi. Sovet hokimiyatining o'rnatilishi, kollektivlashtirish jarayonlari, sanoat va qishloq xo'jaligidagi islohotlar, shuningdek, Ikkinchi jahon urushi davridagi va undan keyingi yillardagi iqtisodiy qiyinchiliklar viloyat hayotiga qanday ta'sir qilgani yoritiladi. Maqolada tarixiy hujjatlar, arxiv materiallari va zamonaviy tadqiqotlarga tayangan holda, mazkur davrning aholi turmush tarzi, mehnat munosabatlari va ijtimoiy institutlaridagi o'zgarishlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari ushbu davr Surxondaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida muhim bosqich bo'lganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Surxondaryo viloyati, Sovet davri, ijtimoiy o'zgarishlar, iqtisodiy islohotlar, kollektivlashtirish, sanoatlashtirish, qishloq xo'jaligi, 1920–1950-yillar, Ikkinchi jahon urushi, aholi turmush tarzi.

Kirish.

O'zbekiston tarixida 1920–1950-yillar ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarga boy murakkab davr hisoblanadi. Bu yillarda mamlakat hududida Sovet hokimiyatining mustahkamlanishi, kollektivlashtirish siyosati, sanoatlashuv jarayonlari va Ikkinchi jahon urushining ta'siri natijasida keng ko'lamli o'zgarishlar yuz berdi. Ayniqsa, Surxondaryo viloyati kabi chekka hududlarda bu jarayonlar o'ziga xos kechdi va aholining turmush tarzida sezilarli o'zgarishlar yuzaga keldi. Ushbu maqolada aynan Surxondaryo viloyati misolida bu davrda yuz bergan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, u o'tmishni chuqur anglash va bugungi kun ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism.

1920–1950-yillar O‘zbekiston, jumladan Surxondaryo viloyati tarixida tub burilishlarga boy davr bo‘ldi. Bu yillarda Sovet hokimiyatining barpo etilishi bilan birga ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda chuqur va keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Surxondaryo viloyati bu jarayonlarda o‘ziga xos geografik, iqtisodiy va etnik xususiyatlari bilan ajralib turardi. Siyosiy holat va hokimiyat tuzilmalari. 1920-yillarning boshlarida Surxondaryo hududi hali to‘liq Sovet hokimiyati nazoratiga o‘tmagan edi. 1924-yilgi milliy-davlat chegaralash islohoti natijasida Surxondaryo O‘zbekiston SSR tarkibiga kiritildi. Bu davrdan boshlab sovetlashuv jarayonlari jadallashdi: mahalliy boshqaruv organlari – sovetlar, ijroiya qo‘mitalari va partiya tashkilotlari barpo etildi. Bu tuzilmalar orqali Moskvadan yuborilgan siyosat va qarorlar hududda qat‘iy tatbiq qilina boshlandi. Kollektivlashtirish va qishloq xo‘jaligidagi o‘zgarishlar. 1930-yillarda boshlangan majburiy kollektivlashtirish Surxondaryo qishloq xo‘jaligiga katta ta‘sir ko‘rsatdi. Ilgari yer egaligiga asoslangan an‘anaviy dehqonchilik tizimi tugatilib, yirik kolxoz va sovxozlar tashkil etildi. Bu jarayon dehqonlar hayot tarzining keskin o‘zgarishiga sabab bo‘ldi. Ko‘plab boy va o‘rta dehqonlar "quloq" (kulak) sifatida quvg‘in qilindi yoki qattiq jazoga tortildi. Majburiy mehnat, reja bajarish bosimi va resurslarning markazlashtirilgan taqsimoti natijasida ko‘plab xo‘jaliklar inqirozga yuz tutdi. Ammo 1940-yillarga kelib paxta yetishtirish bo‘yicha Surxondaryo Sovet Ittifoqi uchun muhim hududga aylandi.

Sanoatlashtirish va infratuzilma rivoji. Sanoatlashtirish siyosati Surxondaryoga ham ta‘sir ko‘rsatdi, biroq bu jarayon Markaziy O‘zbekiston viloyatlariga nisbatan sekinroq kechdi. Shunga qaramay, 1930-yillar oxiri va 1940-yillar boshida temir yo‘l tarmoqlarining kengaytirilishi, Termez va uning atroflarida yengil sanoat va oziq-ovqat korxonalarining barpo etilishi iqtisodiy hayotda muhim rol o‘ynadi. Ayniqsa, Ikkinchi jahon urushi yillarida bu hudud logistika markaziga aylanishi natijasida ayrim sanoat tarmoqlari vujudga keldi.

Urush yillaridagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat. 1941–1945-yillardagi Ikkinchi jahon urushi Surxondaryo viloyatida ham iqtisodiy va demografik o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Ko‘plab erkaklar frontga yuborildi, buning natijasida ishlab chiqarishdagi yuk asosan ayollar va o‘smirlar zimmasiga tushdi. Urush davridagi resurs tanqisligi, oziq-ovqat yetishmovchiligi va majburiy mehnat sharoitlari aholi hayotida jiddiy muammolarni keltirib chiqardi. Shu bilan birga, urush yillarida evakuatsiya qilingan aholi va zavodlar Surxondaryoga ko‘chirilgan, bu esa viloyatning etnik tarkibiga va iqtisodiy hayotiga yangi sur‘atlar bag‘ishladi. Ta‘lim va madaniyatdagi o‘zgarishlar. Sovet siyosati ta‘lim va madaniyat sohasiga ham chuqur ta‘sir ko‘rsatdi. 1930-yillarda maktablar soni ortdi, savodsizlikka qarshi kurashish maqsadida ommaviy

kampaniyalar tashkil etildi. O‘zbek tilida dars beruvchi maktablar, kutubxonalar ochildi, yangi avlod ziyolilar yetishib chiqdi. Shu bilan birga, diniy ta’limotlar va madaniy an’analar siqib chiqarildi, mahalliy urf-odatlar sovet mafkurasi bilan almashtirila boshlandi.

Xulosa: 1920–1950-yillar O‘zbekiston, jumladan Surxondaryo viloyati tarixida ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan tub burilishlar davri bo‘ldi. Sovet hokimiyatining mustahkamlanishi, kollektivlashtirish, sanoatlashtirish va urush yillaridagi iqtisodiy siyosatlar natijasida viloyat hayotida sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi. Aholining turmush tarzi, mehnat munosabatlari va ijtimoiy institutlar sovet mafkurasi asosida qayta shakllantirildi. Qishloq xo‘jaligi tizimi yiriklashtirilib, sanoat korxonalari paydo bo‘ldi, ammo bu jarayonlar ko‘pincha majburiylik va siyosiy bosimlar bilan kechdi. Shunga qaramay, bu davrda yaratilgan infratuzilma, ta’lim tizimi va ishlab chiqarish salohiyati keyingi yillarda viloyatning taraqqiyotiga zamin yaratdi. Tarixiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish, bu davr saboqlaridan to‘g‘ri xulosa chiqarish bugungi kun ijtimoiy-iqtisodiy siyosati uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.” – T.: Ma’naviyat, 2008.
2. “O‘zbekiston tarixi” (5 jildlik), 3-jild. – T.: Sharq, 2001.
3. To‘xtaxodjaev A. “O‘zbekistonning yangi tarixi (1917–1991).” – T.: Akademnashr, 2014.
4. Xoldorov N. “O‘zbekistonda sovet hokimiyatining o‘rnatilishi.” – T.: Fan, 1972.
5. Mamajonov A. “O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy hayoti (XX asr 20–50 yillari).” – T.: O‘qituvchi, 1990.
6. “Surxondaryo viloyati tarixi.” – T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2002.
7. Qurbonov A. “Sovet davrida qishloq xo‘jaligi siyosati va uning oqibatlari.” – T.: Iqtisodiyot, 2007.
8. A‘zamxo‘jayev B. “Urush yillari O‘zbekistonda ijtimoiy holat.” – T.: Fan, 1985.
9. “O‘zbekiston Respublikasi Davlat arxivi hujjatlari to‘plami (1920–1950 yillar).” – T.: Arxivnashr, 2010.
10. Saidov A.X. “O‘zbekistonda ijtimoiy taraqqiyot bosqichlari.” – T.: Ijtimoiy fikr, 2012.

